

Recensies

OVER HET KOMISCHE

Henri Bergson, *Lachen. Essay over de betekenis van het komische*. Amsterdam, Boom, 2010, 133 blz., € 8,95 ISBN 978 90 8506 902 7

Op het einde van zijn essay over het lachen verbindt Bergson onze zin voor het komische met onze kwaadaardigheid. Dit kan verbazen, maar het is terecht. We moeten gewoon denken aan onze herinneringen aan de lach van de ander: hoe vaak hebben we niet – vooral als kind – enige vrees gehad dat anderen zich over ons vrolijk zouden maken? Bergson schrijft dat het lachen de functie heeft “angst in te boezemen door te vernederen. Daar zou het niet in slagen als de natuur met het oog daarop niet in de allerbeste mensen een klein beetje gemeenheid of in ieder geval kwaadaardigheid had laten zitten” (blz. 132). En de Franse filosoof – in 1927 Nobelprijslaureaat voor de literatuur – voegt er fijntjes aan toe: “Het is misschien maar beter dat we dit punt niet al te zeer uitdiepen. We zouden daarin weinig vleienis voor onszelf aantreffen”. Deze enkele zinnestjes zijn misschien wel de beste uit het hele essay dat, hoewel heel bekend, toch niet overtuigt, omdat het tekort is, te weinig prettige voorbeelden biedt en wat eenzijdig is. Ondanks het feit dat Bergson meent dat het een hersenschim zou zijn “alle komische effecten uit één enkele formule te willen afleiden” (blz. 32), bezondigt hij zich aan een opvatting die wel aardig in de buurt komt van het poneren van een eenzijdig grondbeginsel voor zijn thema. Heel uitdrukkelijk stelt hij dat het komische “iedere ordening (is) van daden en gebeurtenissen die bij ons de illusie van het leven wekt en, daarmee verweven, het duidelijke gevoel van een mechanisch procédé geeft” (blz. 53). Daarop volgt dan de bespreking van ‘komische figuren’, zoals ‘het duveltje in een doosje’ en ‘de trekpop’, alsof Bergson eerder naar het marionettentheater is gegaan dan naar uitvoeringen van Molière (die hij wel enkele keren citeert).

Over humor schrijven is niet gemakkelijk en dreigt, paradoxaal genoeg, soms saai te zijn. Bergson ontsnapt daar niet aan. Niettemin is deze bundeling van drie opstellen die de auteur voor het eerst in 1899 heeft gepubliceerd, verplichte lectuur voor iedereen die zich met het thema van het komische inlaat. Afgezien van de betwistbare stelling, zijn er immers enkele, weer niet zo komische, zinnestjes die het onthouden waard zijn. Een paar voorbeelden ter afsluiting:

- ... er (is) niets komisch (...) buiten het eigenlijk *menselijke*. Een landschap kan mooi, sierlijk, verheven, onbetekenend of lelijk zijn; nooit is het lachwekkend. Om een dier kan soms gelachen worden, maar dan omdat men bij hem een menselijke houding of uitdrukking heeft opgemerkt (12).
- Zodra bezorgdheid omtrent het lichaam om de hoek komt kijken, moet men beducht zijn voor iets komisch (42).
- ... de remedie tegen ijdelheid (is) bij uitstek het lachen (...) en (...) ijdelheid (is) de wezenlijk lachwekkende karaktertrek, (...) de allerhoogste vorm van het komische, iets wat we geneigd zijn heel zorgvuldig maar niettemin onbewust te

zoeken in alle uitingen van het menselijk handelen. We zoeken ernaar, al was het alleen maar om erover te lachen (118).

Jacques DE VISSCHER
(Sint-Denijs-Westrem)

*

HEIDEGGER EN DE SUBJECTIVITEIT VAN HET SUBJECT

Paul Heeffe, *Ontologie en subjectiviteit. Een inleiding in Sein und Zeit*. Nijmegen, Vantilt, 2010, 246 blz., € 24, 95 ISBN 978 94600 4030 6

Martin Heidegger, *De oorsprong van het kunstwerk*. Amsterdam, Boom, 2009, 103 blz., € 8, 95 ISBN 978 90 8506 757 3

In *Ontologie en Subjectiviteit* – de herwerkte versie van een dissertatie waarmee Paul Heeffe in 2007 promoveerde aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de Katholieke Universiteit Leuven – stelt de auteur zich voor de taak Heideggers *Sein und Zeit* uit 1927 te herlezen vanuit het gezichtspunt van de subjectiviteit van het subject. Dit lijkt aanvankelijk een eerder heikele missie, rekening houdend met de nadrukkelijke weigering van de Duitse wijsgeer zelf om de ontologische structuur van het *Dasein* (Erzijn) te benaderen aan de hand van de termen ‘subject’ en ‘subjectiviteit’ (zoals bijvoorbeeld in § 9 van *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, en § 13 van *Sein und Zeit*). De bepaling van de zijnsaard van het *Dasein* als een altijd al in-de-wereld-zijn laat zich volgens Heidegger niet denken vanuit de scheiding tussen de (immanente) orde van het subject en de (transcendente) orde van het object, meer nog, ze vooronderstelt er eerder de eliminatie van. Heeffe bespreekt dit ‘buiten-zijn’ van het heideggeriaanse Erzijn uitvoerig in het derde hoofdstuk van zijn proefschrift, maar de keuze voor een lectuur van *Sein und Zeit* vanuit de pool van het subject wordt er niet evidentier op.

De onderkenning van het mogelijks bevreemdende karakter van de opzet van *Ontologie en Subjectiviteit* in de introductie is derhalve niet overbodig. Heeffe ontslaat zich ook niet van de plicht zijn keuze voor het gebruik van de termen ‘subject’ en ‘subjectiviteit’ te verantwoorden: ten eerste om de continuïteit aan te geven met de problematiek van het subject sinds de 17de eeuw, en ten tweede omdat de term *Dasein* niet overal ingang heeft gevonden (blz. 13). In de marge zou men kunnen opmerken dat Heidegger met zijn bewuste keuze voor de term *Dasein* wellicht eerder een cesuur heeft willen betekenen in het filosofische denken over de menselijke zijnsaard, en dat het eerste deel van Heeffers verantwoording daarom misschien niet helemaal overtuigt.

In het proefschrift vertrekt de auteur vanuit twee (interafhankelijke) vragen: in een eerste beweging bevraagt hij hoe het onderzoek naar de ontologische structuur van het zijn in *Sein und Zeit* een nieuwe articulatie toelaat van de subjectiviteit van het subject, om in tweede instantie de implicaties van deze analyse na te gaan op de algemene opzet van Heideggers opus magnum (blz. 12). Het grootste deel van het werk beoogt een thematisering van het eerste luik; pas in de laatste paragraaf van het laatste hoofdstuk mondt *Ontologie en Subjectiviteit* uit in een nieuw perspectief op het onvoltooide karakter